

“MİNYATÜRLERLE OSMANLI-İSLÂM MİTOLOGYASI”*

Doç. Dr. Mustafa ÜNAL**

Ülkemizde mitoloji denilince, çoğunlukla, Yunan efsaneleri akla gelmektedir. Bunun nedeni de büyük ihtimalle, kırklı-ellili yıllarda, yoğun olarak Yunan kültürüne dayanan eserlerin dilimize çevrilip yayımlanması olabilir. Halbuki “hikaye” ve “masal” anlamındaki Yunanca “mythos” kelimesinden türetilen mitoloji, insanın zihnini meşgul eden evrenin yaratılışını, insanüstü güçleri, olayları ve kişileri “mecazi” olarak anlatan bir sanat dalıdır. Mitolojiler kendilerini meydana getiren insanların dünya görüşünü, kültürünü, inancını, örf-adet, gelenek, görenek ve yaşayış biçimlerini yalın olarak yansıtmaktan dolayıdır ki, felsefi, dini, edebi, kültürel ve etnolojik çalışmalarda faydalı bir kaynak olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında mitoloji, ilahiyat konularında da kullanılır.¹

Bu tanımlamaya göre, dinlerin kutsal kitapları, tefsirleri ve dini edebiyatlarında anlatılan olaylar ve olgular, mitoloji dairesine dahil edilebilir, dolayısıyla Kur’an, Hadis, tefsir ve diğer dini yazmalardaki fenomenler de aynı şekilde değerlendirilebilir. Ancak, Müslüman topluluklardaki “geleneksel” yapı bunu zorlaştırmaktadır, zira kutsal kitaplarda anlatılan bütün hadiselerin “din” olarak kabul edilmesi ve “mitoloji” kavramının, başta işaret ettiğimiz gibi, bu ülkelere nereden ve hangi anlamda geldiğini dikkate alırsak, bu zorluğun derecesi daha aşikar olur. Ülkemizde de “din” ve “mitoloji” kavramları çok farklı alanlar için kullanılmakta olup iki kavramı “tek bir alan” için kullanmak “tehlike” arz etmektedir.

İşte, bu zorluk ve tehlikelere rağmen, farklı bir adlandırmayla Metin And, İslami eserlerdeki motifleri ve figürleri ele aldığı *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası* adlı eserini yayınlamıştır. Farklı bir adlandırma, farklı ve cesur bir yaklaşım. Çünkü ülkemizde İslâm ile mitolojiyi eşleştirmek, cesaret isteyen bir yaklaşımdır.

Giriş’le birlikte değişik bölümlere ayrılmış sekiz ana “**Kesim**”den oluşturulan eser, 431 sayfa olup, Osmanlı-İslâm kültürüne ait bir çok minyatürlerle görselleştirilmiştir.

Eserin **Giriş**’inde (s. 20-65) yazar, din ile mitoloji ilişkisini açıklamadan edemez:

“İslâm, Musevilik ve Hristiyanlık tek tanrılı ve tek kitaplı dinler oldukları için ilk bakışta bunların mitologya ile çeliştiği söylenebilir. Ancak bu üç dinde birlik, teklik olmakla birlikte, bir de çeşitlilik vardır. Tek Tanrı, Tek Kitap ve bunun

* Metin AND, *Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1998, 431 sayfa, büyük boy. (Osmanlı minyatürü, mitoloji, simge, imge, karşılaştırmalı inanç, kültür ve sanat incelemesi).

** Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi ABD. Öğretim Üyesi.

¹ William L. Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion*, Sussex, 1983, s. 375-376.

yanında Tanrı'nın buyrukları, temel ilkeleri, ibadet gibi konularda birlik vardır. Çeşitliliğe gelince; her ülkenin kendi kültürü, ardılı olduğu ve daha önce aynı topraklarda yaşamış olan ulusların kültürü, İslâm'a geçmeden önceki dinler gibi etkilerle İslâm, her ulusta yeni boyutlar, uygulamalar kazanır, zenginleşir. ... Buradan Osmanlı-İslâm bileşimine geçerek... Çok uluslu imparatorlukta bu bileşim Osmanlı'ya özgü bir kültür oluşturmuş ve geliştirmiştir. Çoğunluğu Türk ve Müslüman olan bu toplumda, bu kültürde çeşitli etkenler buluruz. Önce Türklerin Orta Asya'daki inançları, İslam'dan önceki inançları ve uygulamaları, sonra bu topraklar üzerinde daha önce yaşamış ulusların, toplumların inançları, bunun dışında Bizans gibi çağdaş uygarlıklar (s. 21-22)".

Yazara göre bu unsurları Osmanlılar minyatürlerde en güzel bir biçimde yansıtmışlardır.

Din mitologya ilişkisinin anlatıldığı bu bölümde, mitologyanın günümüz insanları tarafından "gerçeğin dışında olan her şey" olarak yanlış anlaşıldığı, bunun nedeninin ise "Tevrat ve İncil'de olmayan her şeyin gerçek dışı olduğunu ileri süren Hıristiyanlık" düşüncesi olduğu vurgulandıktan sonra, mitologyanın kutsal tarihi anlatan tek geçerli gerçeği konu ettiği ifade edilir. Bu bağlamda yazar, evrensel ve bilimsel anlamda mitologyanın dört ana dalından bahseder: Tanrıların nasıl oluştuklarını inceleyen *Teogoni*; evrenin nasıl yaratıldığını inceleyen *Kozmogoni*; insanın nasıl türediğini inceleyen *Antropogoni* ile bunların geleceği, yaşamın ve dünyanın nereye gideceği, ruhun ölümsüzlüğü, cennet, cehennem, ölenlerin belli bir sonda yeniden dirilişleri gibi gelecekle ilgili konuları içeren *Eskatologya*. Mitologyalar ayrıca, alt gruplar altında ritüelleri, etiolojik öyküleri, kahraman veya Ulu kişiler hakkındaki hikayeleri kapsamaktadır.

İşte bu ölçüler doğrultusunda yazar, İslâm'da anlatılan, inanılan, yazılan ve uygulanan motifleri, dünyada kabul edilen mitolojik unsurların ortak yönleriyle karşılaştırarak, onları da bir mitologya örgüsü içerisinde ele almış ve kaynaklardan somut örnekler vermiştir.

Bu bağlamda, İslâm tarafından kutsal kabul edilen dağlar (Hz. Nuh ile ilgili Cudi, Hz. Musa ile ilgili Tur-i Sina, Hz. Muhammed ile ilgili Hıra, Hz. Ali ile ilgili Cebel Gah, Cebel Şah ve Kaf Dağı) ve bunlarla bağlantılı hikayeler, Hz. Hızır ve İlyas ile ilgili Ab-ı Hayat suyu, kutsal ağaçlar (tin -incir-, zeytin, hurma, hayat ağacı Sidre-i Münteha vs.), kuyular (Hz. Yusuf'un atıldığı kuyu, Zemzem kuyusu), kutsal sayılar (Kur'an'da geçen sayılar) gibi motifler mitologya anlayışı içerisinde, Kur'an'dan, Tevrat'tan, Osmanlı minyatürlerinden, *Menâkıbnâmelerden*, *Gazavât-nâmelerden*, *İskendernâmeden*, *Saltuknâmeden*, *Vilayetnâmeden*, *Battalnâmeden*, *Oğuznâmeden* ve bunlar gibi bir takım mitolojik unsurlar içeren kaynaklardan teorik ve somut örnekler verilmiştir. Ancak yazar, sayılarla ilgili bilgiler verirken gereksiz bir takım tesadüfi sayıları vererek konudan uzaklaşmıştır. Örneğin Yedi sayısı: yedi iklim, yedi okyanus, yedi bilge, yedi devir, yediler savaşı, yedi gök, yedi gezegen, yedi kollu şamdan, vs. Aynı sistemi Kırk sayısı için de kullanmıştır. Bunun yerine, o, sayıların sadece etiolojisini verebilirdi.

1. Kesim, Yaratılış-Türeyiş-Tufan ana başlığı altında Evrenin Yaratılışı, İlk İnsan Hz. Adem, Hz. Nuh ve Tufan başlıkları ile üç alt bölüm halinde şekillendirilmiştir (s. 66-109).

Yazar, evrenin yaratılışının bir kaos tarafından başladığına işaret ettikten sonra, bu konuyla ilgili olarak, değişik kültürlerden kısa bilgiler verip İslâm kozmogonisini Kur'anî öğretiler doğrultusunda anlatmış ve aynı inanç ve bilgi paralelinde yapılan Osmanlı minyatürlerinden örnekler göstermiştir.

İslami öğretiye göre her şeyi yoktan Allah yaratmıştır. O, benzeri olmayan bir şeyi yaratabilen *Hâlik*'tır, hiç yoktan var eden *Bâri*'dir, yarattıklarına istediği suret ve biçimi veren *Musavvir*'dir. Bir ayete göre, Allah evreni önce yeryüzü daha sonra gökyüzü olmak üzere altı günde yaratmıştır. Başka bir ayete göre ise, tam tersine, önce duman halindeki gökyüzünü, daha sonra da yer yüzünü yaratmıştır (Nâziat, 27-31). Burada hadislerden ve tefsircilerin bilgilerinden de ilgili aktarmalar yapılmış olup evrenin nasıl yaratıldığı, hangi unsurların ne derecede etkili olduğu hakkındaki bilgiler verilmiştir.

Bu inançların şekillendirildiği Osmanlı minyatürlerinden, *Zübdetü't-Tevârih*'ten örnekler gösterilir. Mesela Fussilet (10-12. Ayetler) ve Enbiya (30-33. Ayetler) surelerinde dünyanın su üzerinde durduğu ifadesinin minyatürleştirilmesine Kazvini'nin *Acâibu'l-Mahlukat* eserinden iki resim, örnek olarak gösterilir: Dünya, suyun üzerinde bir gemi gibidir. Tanrı, büyük ve sonsuz gücü olan bir melek göndermiştir. Bu melek dünyayı omuzlarına almış, bir elini doğuya, ötekini batıya germiş, melek bir kayanın, kaya bir öküzün, öküz Sonsuzluk Denizi'nin içinde yüzen balığın üstünde durmaktadır. Deniz ise, cehennemin damı gibidir. Burası da bir yılanın ağzında tutulmaktadır. Dünyanın öküzün başı üzerinde bulunması motifi, İslâm kültürüne İslâm öncesi eski İran inancındaki ilk insan Gayomart (Kiyumers)'ın ilk yaratıldığında yanında bulunan öküz figüründen ithal edilmiştir. İlgili benzer mitolojik hikayeler Hint, Japon, Çin ve Türk efsanelerinden mukayese amacıyla anlatılır.

Kitabın İlk İnsan Hz. Adem bölümünde, değişik kültürlerdeki ilk insan figürlerinden (Yunan: *Attis*, *Adonis*, *Dionis*; Hint: *Şiva-Kali* ikilisi; *Yama-Yemi* ikilisi; İran: *Yima* (*Maşig*) ile *Yimag* (*Maşiyaynag*) ikilisi; Sümer vs.) örnekler verildikten sonra, resmedilen Hz. Adem, Havva, Hâbil ve Kâbil'in yaşamış olduğu olayları anlatan Osmanlı-İslâm minyatürlerinden ilginç ve özgün örnekler verilir. Örnek olarak verilen minyatürlerdeki olaylar resmedilirken, resim konuları ağırlıklı olarak Kur'an bilgileri olmakla birlikte, Tevrat ve eski İran kültürünün etkisi altında kaldığı da vurgulanır.

Hz. Adem ve Havva'nın yaratılışı ve bunlardan türeyiş olguları, İslâm ikonografyasında, minyatürlerde çok geniş bir biçimde, mitolojik olarak ele alındığı görülür.

Hz. Nuh ve Tufan bölümünde, Asya, Avustralya, Sümer, Laos ve Çin kültürlerindeki tufan olgusu, kısaca hikaye edildikten sonra, Tevrat, Kur'an ve Hz. Muhammed'in hadislerinden çok geniş bir biçimde anlatılır. Bu hikayelerde anlatılanlara göre, Tufana neden olan ortak husus, Tanrı'nın veya tanrıların kişi ya da bir kavme kızmasıdır. İslami öğretiye göre de Allah, Hz. Nuh'un kavmini, Hz. Nuh'a iyi davranmadıklarından dolayı, Tufan felaketi ile cezalandırır. Bu hadiseden önce, Allah Hz. Nuh'a Tufan felaketinin geleceğini ima eder ve bundan kurtulabilmesi için sevdiklerini ve her türlü canlıdan birer çift koyacağı büyük bir gemi yapmasını emreder. Yazar, geminin başı horoz gibi, gövdesi kuş karnı gibi, kuyruk kısmı horoz kuyruğu gibi kıvrık ve üç katlı olarak, Hz. Nuh tarafından yapıldığını ifade ederken, Kur'an'dan Hud Suresini (38-39. ayetler) referans gösterir. Halbuki, bu surenin ilgili ayetlerinde böyle bir ayrıntı bulunmamaktadır. Tevrat'ta

sadece, geminin üç katlı olduğu şeklinde ifade vardır (Tekvin: 6:9-22). Bununla birlikte minyatürlerin, kaynağı belirsiz, bir takım hikayelerin nakledildiği Taberi tefsirinde² ve diğerlerinde anlatılan Nuh'un Gemisi tasvirine uyduğu görülmektedir. Diğer konularda olduğu gibi, ileri dönem Müslüman yorumcular, Nuh'un Gemisi meselesinde de gerçek olmayan bir takım hayali unsurları ilave ettikleri anlaşılmaktadır. Bu tasvirilere bağlı kalarak, Osmanlı-İslâm sanatçıları olayı eserlerinde minyatürleştirmişlerdir. Yazar, bu konuyla ilgili on tane örnek sunar.

Kitabın 2. **Kesim**'i, peygamberler ve onların mucizelerine ayrılmış olup hemen başında belirtildiği gibi, kitabın en uzun bölümünü oluşturmaktadır (s.110-253). Bu bölüm, İslami anlayışa göre "peygamber"nin ve "mucize"nin tanımı ile başlar: Peygamber (nebi veya resul de denir ki aynı anlamı taşır) Farsça bir sözcük olup "haber getiren" anlamındadır. Mucize de, peygamberleri diğer insanlardan ayıran iki unsurdan birisidir (diğeri "tanrı ile irtibata geçmesi"dir). "Mucize bir bakıma peygamberliğin kanıtı gibidir". Kur'an'da adları zikredilen 25, hadiste bahsedilen 316 peygamberin adları verilir. Burada yazarın evliyalar veya ermiş kişilerin işleri için "kehanet" tanımını verip onu da "mucize" kavramı içinde ele alması, işi kolaylaştırmak olarak değerlendirilebilir. Halbuki bunun yerine, konuyu "din uluları" kısmında "keramet" ve dolayısıyla da mitolojya kavramına göre ele alabilirdi. Diğer bir husus ise, din ulularının "kehanet" yerine "keramet" gösterdikleri yazar tarafından bilinmeliydi, çünkü bu ikincisi, İslâm literatüründe böyle bilinmiştir.

Mucizelerin mitoloji çerçevesinde ele alınması, kitabın ana konusunu oluşturmaktadır. İşte bu bağlamda, Peygamberlerin mucizelerini tasvir eden Osmanlı minyatürleri ele alınmıştır. Hz. Muhammed ve Onun mucizeleri bölümünde, Hz. Peygamber'in doğumundan itibaren hayatının mitolojik anlamdaki önemli anlarını tasvir eden Osmanlı minyatürlerinden örnekler gösterilir. Aynı tarzda, diğer peygamberlerin ve çok ilgili oldukları kimselerin (Hz. İbrahim, Yakub, Yusuf, Musa, Davud, Süleyman, Zekeriyâ, Yahya, İsa, Meryem, İdris, Hızır, Zu'l-Karneyn -İskender-, Salih, Hud, Lut, Hanzale, Elyase, Hızkıl, İsmoil, Şa'ya, Yunus, İrmiya, Uzeyr, Eyyub, İlyas, Yuşa', İshak, Şuayb, Circis, Samson, Zülkifl, ve Ashab-ı Kehf) mitolojik anlamdaki mucizelerinin tasvir edildiği Osmanlı minyatürlerinden çok sayıda örnekler verilmiş olup bunlar genelde Kur'an ve Hadis bilgileri ışığında çizilmiş minyatürlerdir. Ancak bunlarla ilgili Yahudi, Hristiyan ve Zerdüşť kutsal kitapları ve inançları ile Osmanlı-İslâm tasvirleri karşılaştırılmış, yeri geldikçe de etkileşimlere dikkat çekilerek (ki daha fazla İsrailiyyatın etkisinin olduğu fark edilir), bir bakıma karşılaştırmalı dinler tarihi anlatılmaktadır.

Bu bölümlerdeki peygamberlerin minyatürlerde gösterilen şemaillerinin çoğunun genelde "Osmanlı" imajı içerisinde gösterilmesi ilginç olmakla birlikte, evrensel dinlerin salıklarının bağlı oldukları dini ve din adamlarını-peygamberlerini kendi "dünyaları"na göre algılamaları kuralına çok uygun düşmektedir.

Mahşer ve Ahret, kıyamet, Cennet-Cehennem konularının alt bölümler halinde mitolojik anlamda tartışıldığı 3. **Kesim**'de (s. 228-253), daha önceki kesimlerin planında olduğu gibi, değişik kültürlerdeki eskatolojilere kısaca temas edilir: Eski Yunan dininde ruh, *stýks* denilen yeraltı mağarasına gider ve orada yeraltı tanrıları tarafından yargılanır. Günahlı ruhlar *tartaros* denilen cehenneme gider ve orada ebedi mutsuzluk, günahsız ruhlar

² *Tefsir al-Taberi*, c. 14, s. 308.

ise, *elysion* denilen yere giderek orada ebedi mutluluk yaşarlar. Yahudi kutsal kitaplarından Tevrat'ta açık ifadeler olmamakla birlikte toprak altındakilerin ya mutlu bir biçimde ya da azap içinde iken uyanacakları söylenir (Danyel, 12:2, 13), Talmud'da ise, İslâm'ın da kabul ettiği şekilde, bütün ölümler, Mahşer günü Kudüs ile Zeytin Dağı arasındaki bir vadiye yüzükoyun sürünerek gidecekleri ve hesap verecekleri, iyiliklerin ve kötülüklerin yazılı olduğu kitaptan (İslâm'da *Defter-i Amâl*) sırayla okunup sayılacağı ve işlerine göre ayrılacakları ifade edilir. İncil'de de bu konuyla ilgili olarak bütün ölümlerin tekrar dirilecekleri ifadesi yer alır. Ayrıca, Uzak Doğu ve Yakın Doğu kültürlerindeki eskatolojilerden özet bilgiler verilir (s. 230-231).

Osmanlı-İslam kültüründe, genel olarak Kur'an ve Hadis bilgilerine göre işlenen İslâm eskatolojisi (Kıyamet, Cehennem-Cennet temaları) *Ahvâl-i Kıyâmet* adlı eserlerde çok geniş bir şekilde resmedilmiş olup onlardan bu bölümde de bol bol örnekler verilmiştir.

Kıyamet, Arapça ayağa kalkmak anlamındaki "kıyam" sözcüğünden türetilmiştir. İstilahta ise, ölümden sonra dirilip ayağa kalkmak demektir. Kıyametin belirtilerinden kabul edilen Deccal motifi, Osmanlı minyatürlerinde, geniş bir yer işgal etmiştir. Kur'an'da bahsi geçmeyen ama, Hadislerde bir kaşı ve gözü olmayan kötü bir kişi olarak tasvir edilen Deccal figürü, Sami bir kökene sahip olmasından dolayı Babil mitolojilerinde, Yahudi ve Hristiyan kutsal kitapları Tevrat ve İncil'de daha ayrıntılı bir biçimde, korkunç, çirkin ve tehlikeli bir canavar, dev, boynuzlu bir yaratık vs. biçiminde anlatılır. *Ahvâl-i Kıyâmet* yazmalarından örnek olarak verilen Deccal motifleri, daha çok Yahudi ve Hristiyan inancındaki Deccal tiplmesine benzemektedir. Kıyametin bu belirtisinden başka belirtiler de (Kuyruklu yıldızın görünmesi, Güneş'le Ay'ın bir araya gelmesi gibi) minyatürlerden örnekler gösterilerek okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca, Kıyamet'in kopması için, İsrail'in sur'u üflemesi, amel defterlerinin siyah ve beyaz olarak sahiplerine verilmesi, günahlıların yüzlerinin kararmasına karşılık sevaplıların yüzünün nurlanmasını konu eden minyatürlerden de örnekler verilir.

İslâm eskatolojisiyle ilgili Cehennem-Cennet olgusunun işlendiği 244-253. sayfalarda, *Ahvâl-i Kıyâmet* adlı yazmada her ne kadar Kur'an tasvirlerine göre resmedilmiş olduğu ifade edilen, ama daha çok Zerdüştlükteki *Çinvat Köprüsü*³ benzeyen Sırat Köprüsü, Cehennem-Cennet motiflerini gösteren dokuz tane minyatür ayrıntılı olarak ele alınır.

4. Kesim'de (s. 254-305) mitolojik hayvanlar, melekler, şeytanlar, cinler, burak, dabbetü'l-arz, Ye'cüc Me'cüc, Vakvak ağacı, Zümrüdüanka (simurg, anka) ve ejderha motiflerinin işlendiği minyatürler anlatılır. Melekler, Osmanlı minyatürlerinde, çoğunlukla boynuzlu hayvan biçiminde sergilenmiş olup bu durum, büyük ihtimalle, insanların melek ve şeytan imajını karıştırmamasından kaynaklanmış gibi görünmektedir. Kur'an'da meleklerin cinsiyetsiz oldukları vurgulanmasına rağmen, melekler minyatürlerde güzel kadın ve hatta hayvan başlı biçiminde dua ettikleri halde tasvir edilmiştir. Yazar, bu bölümde, melek çeşitlerini ve onların görevlerini, Kur'an'da anlatıldığı şekilde sıralar.

³ Yazarın gönderme yaptığı Kur'an ayetinde geçen "sırat al-cahim" kavramı "sırat köprüsü" kavramını kapsamaktadır. Bu motifin, Zerdüştlükte insanların iyi ve kötü işlerinin sayıldığı "Çinvat Köprüsü" inancından doğrudan doğruya ithal edildiği görülür. R. C. Zaehner, *Zurvan A Zoroastrian Dilemma*, New York, 1972, s. 335.

Şeytan ve cin figürleri Kur'an'ın mecazi, diğer kutsal kitapların doğrudan tasvirlerine göre, korkunç ve çirkin bir biçimde minyatürleştirilmiştir.

Hz. Muhammed'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gidişi ve oradan da Mirac olayında kendisine tahsis edilen binite, Kur'an'da adı belirtilmemesine rağmen, İslami edebiyatta Burak diye adlandırılan mitolojik hayvan da Osmanlı minyatürlerinde konu edilmiş olup genelde ata benzer, kanatlı bir hayvan biçiminde tasvir edilir. Bundan başka mitolojik olarak anlaşılan hayvanlar ve bitkiler de minyatürlerle teşhir edilir.

5. Kesim'de (s. 306-353) Gök Cisimleri Mitologyası, daha önceki bölümlerde olduğu gibi, başka inanç ve kültürlerdeki gök cisimleri kavramlarından örnekler verildikten sonra, burçlar ve gezegenlerin neleri ifade ettiği, hareketlerine göre olumlu mu olumsuz mu oldukları ve hangi durumlarda ne tür işlerin yapılması gerektiğine dair inançlardan bahsedilir. Bunlarla ilgili farklı minyatürler değişik eserlerden örneklenir. Bu minyatürlerde bir nokta dikkati çekmektedir ki o da, Osmanlı minyatürlerinde tasvir edilen figürler genelde Osmanlı-Türk tipinde gösterildiği halde, bu bölümdeki minyatürlerin bir takımı Helen veya Roman hatta Hint tiplerine benzemektedir.

On iki İmam ve Şialığın mitolojik anlamda ele alındığı **6. Kesim**'de (s. 354-377), Şialığı doğuran olaylar tarihi bilgilere göre anlatıldıktan sonra, bunun İran'daki yerleşimi ve buna bağlı olarak Hz. Ali ve diğer on bir tane Şii imamının hem Şii hem de Sünni edebiyatta efsaneleştirilen hayatlarını tasvir eden Osmanlı minyatürlerinden örnekler verilir. Bunların arasında Hz. Ali ile onun atının ve Kerbela olayının anlatıldığı minyatürlere ayrı bir önem verilir.

7. Kesim'de (s. 378-405) Ulu Kişiler Mitologyası başlığı altında, hem Sünni hem de Şii geleneğinde etkili olmuş evliya, baba, dede, şeyh, çelebi gibi adlar almış şahsiyetlerin kazanmış olduğu olağanüstülüklerin, mucizelerin (aslında kerametlerin) işlendiği olaylar (örneğin, Hz. Mevlana'nın babasının ve Arif Çelebi'nin ölümleri diriltmesi, uçma, vb.) minyatürlerle aktarılır.

Kitap, Klasik Aşk Hikayeleri başlığı altında, temeli Tevrat ve Kur'an'a dayanan *Yusuf-u Züleyha* hikayesini mitolojik olarak tasvir eden minyatürlerden örneklerin verildiği **8. Kesim** (s. 406-421) ile son bulmaktadır.

Uluslararası seviyede bir çok Türkolog ve Şarkiyatçının hizmetine sunulan, yerli ve yabancı bir çok temel kaynağın kullanıldığı, Osmanlı-İslâm minyatürlerinden özgün örneklerin kuşe kağıda basıldığı, uzun bir çalışmanın ürünü olan eserde yazım hatalarının az olması ve ayetlerde anlatılanlarla metinde anlatılanların tam olarak uyuşması ümit edilirdi, ama yine de, genel konu itibarıyla eser, ilahiyatçılara, İslam tarihçilerine, mezhepler tarihçilerine, dinler tarihçilerine, sanat tarihçilerine ve edebiyatçılara ışık tutması ve hatta dini konuların belki de ilk kez "mitolojik" anlamda ele alınmış olması açısından önemlidir.